

Journal of Social Continuity and Change
Vol. 5, No. 1, Spring 2026, 161-187

Journal Homepage: <http://jscc.yazd.ac.ir>
E-ISSN: 2783-3259 P-ISSN: 2783-3100

The Effectiveness of Group Social Work Intervention on Addressing Bullying and Changing Attitudes Towards Its Dimensions Among Female Students of Yazd University

Nasrin Babaeian^{1*}, Faezeh Mirabi¹, Fatemeh Nematollahi¹, Zahra Daneshvari Nasab¹, Batool Zarei¹, Maryam Zare¹

1. Department of Social Work and Social Policy, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran.

* Corresponding author: Nasrin Babaeian. Email: babaeian.n@yazd.ac.ir

Original Article

Abstract

Background and Aim: Bullying is a social problem with adverse consequences for both victims and society at large. Given the widespread use of technology, raising awareness and transforming attitudes toward the various dimensions of bullying have become increasingly important. Accordingly, the present study aimed to evaluate the effectiveness of group social work intervention in enhancing coping strategies and altering attitudes toward bullying among female students at Yazd University.

Data and Method: This quasi-experimental study utilized a pre-test/post-test design with experimental and control groups. The sample consisted of 60 female students who were randomly divided into two equal experimental and control groups ($n = 30$). The experimental group participated in seven one-hour sessions focused on understanding the types of bullying and acquiring relevant coping skills. Data were collected using the Olweus Bullying Questionnaire (1996), administered before and after the intervention.

Findings: ANCOVA results indicated that group social work intervention not only improved students' coping abilities but also led to significant changes in their attitudes toward bullying and enhanced their awareness of the issue.

Conclusion: The findings demonstrated that group social work intervention significantly contributed to increasing awareness and changing attitudes among female students toward the multiple dimensions of bullying. During the intervention, students also developed effective skills for responding to bullying in a safe and constructive manner.

Keywords: Attitude Change, Victimization, Bullying, Social Work Intervention, Coping Skills.

Key Message: Introducing the emerging dimensions of bullying, changing attitudes towards it, and learning coping skills can increase students' awareness and capability, thereby helping them to reduce this phenomenon within the university environment. In addition, group social work provides a safe space for students, allowing them to express their concerns while increasing their awareness and self-care regarding this phenomenon.

Received: 03 January 2025

Accepted: 07 June 2025

Citation: Babaeian, N., Mirabi, F., Nematollahi, F., Daneshvari Nasab, Z., Zarei, B., & Zare, M. (2026) The effectiveness of group social work intervention on addressing bullying and changing attitudes towards its dimensions among female students of Yazd University. *Journal of Social Continuity and Change*, 5(1), 161-187. <https://doi.org/10.22034/JSCC.2026.22605.1209>

Extended Abstract

Introduction

Bullying constitutes a distinct form of interpersonal harm that often persists over extended periods, resulting in severe adverse consequences (Priest et al., 2016). In academic environments that are ideally characterized by empathy and inclusivity, bullying poses a serious threat—particularly within university settings that demand psychological safety and emotional well-being for optimal functioning (Safaei et al., 2019). In Iran, universities serve as modern environments where students are exposed to greater autonomy and independence compared to their high school years, a transition that typically leads to reduced formal and informal supervision. This developmental shift alters the dynamics of identity formation while introducing new challenges and opportunities for youth development (Moradi, Rouhani, & Afshani, 2023).

Addressing bullying among female students is of particular concern, as female students are frequently subject to unique forms of aggression, especially psychological and relational bullying, which can exert a more profound impact on their physical and emotional health compared to their male peers. Group-based social work interventions—by strategically leveraging group dynamics—offer a structured framework for enhancing interpersonal skills, reshaping maladaptive attitudes, and building resilient coping mechanisms. Such interventions promote shared understanding and mutual empathy among participants through non-judgmental peer interactions. Accordingly, the present study examines the effectiveness of a group social work intervention in enhancing coping mechanisms and altering attitudes toward the multiple dimensions of bullying among female students at Yazd University.

Methods and Data

This study employed a quasi-experimental pre-test/post-test design involving an experimental group and a control group. The target population comprised all undergraduate female students enrolled at Yazd University during the second semester of the 2023–2024 academic year. Sixty participants were selected via convenience sampling based on eligibility criteria and were randomly assigned to either the experimental or the control group ($n = 30$ per group).

The experimental group participated in seven one-hour training sessions, conducted twice a week, which focused on the development of active coping strategies to confront bullying behavior. The Olweus Bullying Questionnaire was administered to both groups immediately

before and after the intervention period. The collected data were analyzed using analysis of covariance (ANCOVA) to rigorously assess the impact of the social work intervention.

Findings

Three hypotheses were evaluated using ANCOVA, with the results presented in Table 1. The findings revealed statistically significant differences between the experimental and control groups across all three dependent variables: bullying prevalence, bullying behavior, and victimization. After adjusting for pre-test scores, group membership significantly predicted post-test outcomes ($p < 0.05$ for all dimensions), thereby supporting all research hypotheses. These results suggest that group social work interventions effectively reduce the prevalence of bullying, bullying behavior, and victimization among female university students.

Table 1- ANCOVA of Differences Between Experimental and Control Groups on Bullying Dimensions

Hypothesis	Variable	SS	df	MS	F	Sig.	ETA
H1: Training reduces bullying prevalence	Pre-test	150.40	1	150.4	6.96	0.001	0.217
	Group	46.82	1	46.82	4.30	0.016	0.255
H2: Training reduces bullying behavior	Pre-test	133.24	1	133.24	5.18	0.015	0.103
	Group	566.96	1	566.96	4.15	0.000	0.153
H3: Training reduces victimization	Pre-test	217.75	1	217.75	6.52	0.004	0.139
	Group	477.13	1	477.129	4.21	0.009	0.204

As shown in Table 1, significant differences were observed in the adjusted mean scores of bullying prevalence, bullying behavior, and victimization based on group membership (experimental vs. control) after the intervention ($p < 0.05$). All three hypotheses were confirmed, indicating that training in bullying coping skills effectively reduced these dimensions among female students at Yazd University.

Conclusion and Discussion

The study demonstrated that group social work interventions significantly reduce bullying behaviors and improve students' attitudes by enhancing self-awareness, promoting empathy, and equipping individuals with essential coping skills. These findings are consistent with

prior research by Nemati *et al.* (2023, 2025), Hekmat *et al.* (2023), Badri *et al.* (2018), Golestan Jahromi *et al.* (2017), and Keshtvarz-Kandazi and Barzegar (2020). Theoretical frameworks such as Social Identity Theory, Social Cognitive Theory, and Bronfenbrenner's Ecological Systems Theory further support these outcomes.

Moreover, the intervention meaningfully altered perceptions of both bullying perpetration and victimization. Assertiveness training, self-compassion exercises, communication skill development, and critical thinking practices led to enhanced emotional resilience and behavioral change among participants. These findings align with the work of Akbari Balotbangan *et al.* (2024) and validate the broader role of structured psychosocial interventions in educational settings.

By increasing awareness of individual and collective behaviors, including those of bystanders, the intervention not only diminished bullying behaviors but also challenged norms that sustain a culture of silence. Grounded in Social Cognitive Theory, the study affirms that bullying is a learned behavior influenced by observational learning and reinforcement. Additionally, Bronfenbrenner's ecological model highlights the role of interrelated personal, familial, and societal factors in the development of bullying and victimization.

In sum, group social work interventions serve as a promising strategy to mitigate bullying and transform student attitudes through systematic training in assertiveness, communication, self-awareness, and empathy. It is recommended that universities integrate such interventions into their formal programming as preventive and responsive measures.

Ethical Considerations

Compliance with Ethical Guidelines

All ethical standards, including confidentiality, proper citation, respect for participants' privacy, and voluntary informed consent, were strictly observed. Participants were assured that their data would remain confidential and used solely for academic purposes.

Acknowledgments

We extend our sincere appreciation to the university administrators and the Social Work Association of Yazd University for their support in organizing the workshops. We also thank the participating students and the data collection team for their cooperation and contributions.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Authors' Contributions

Nasrin Babaeian was responsible for preparing the initial draft of the article, overall management and supervision of the research process, providing scientific guidance throughout the project, evaluating and analyzing the research data, participating in the article revision, and responding to reviewers. Fa'ezeh Mirabi and Fatemeh Nematollahi implemented the research protocol in the workshops, coordinated the final compilation and final editing of the article, and contributed to responding to reviewers. Zahra Daneshvari Nasab, Batool Zarei, and Maryam Zare implemented the research protocol in the workshops, collected data, advanced the research objectives, gathered information, and assisted in writing the initial draft of the article.

Conflicts of Interest

The authors declare no conflicts of interest.

Authors' ORCID

Nasrin Babaeian: <https://orcid.org/0000-0003-3537-8903>

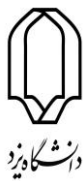
Faezeh Mirabi: <https://orcid.org/0009-0004-2141-8868>

Fatemeh Nematollahi: <https://orcid.org/0009-0007-1140-9687>

Zahra Daneshvari Nasab: <https://orcid.org/0009-0000-0756-9871>

Batool Zarei: <https://orcid.org/0009-0008-2598-1307>

Maryam Zare: <https://orcid.org/0009-0001-7636-4949>

اثربخشی مداخله مددکاری اجتماعی گروهی بر نحوه مواجهه با قلدری و تغییر نگرش نسبت به ابعاد آن در دانشجویان دختر دانشگاه یزد

نسرین بابائیان^{۱*}، فائزه نعمت الهی^۱، زهرا دانشوری نسب^۱، بتول زارعی^۱، مریم زارع^۱

۱- گروه مددکاری اجتماعی و سیاست گذاری اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران.

* نویسنده مسئول: نسرین بابائیان. رایانامه: babaeian.n@yazd.ac.ir

مقاله پژوهشی

چکیده

زمینه و هدف: قلدری، مشکلی اجتماعی است که پیامدهای منفی برای قربانیان و جامعه دارد. با توجه به گسترش فناوری، افزایش آگاهی و تغییر نگرش نسبت به ابعاد قلدری ضروری به نظر می‌رسد. این پژوهش در بین دانشجویان دختر دانشگاه یزد و با هدف اثربخشی مداخله مددکاری اجتماعی گروهی بر نحوه مواجهه با قلدری و تغییر نگرش نسبت به ابعاد آن انجام شد.

روش و داده‌ها: این پژوهش نیمه آزمایشی از نوع پیش‌آزمون-پس‌آزمون با دو گروه آزمایش و گواه بود. نمونه تحقیق شامل ۶۰ دانشجوی دختر بودند که به روش تصادفی ساده به دو گروه آزمایش و گواه (۳۰ نفری) تقسیم شدند. گروه آزمایش طی هفت جلسه یک ساعته، آموزش‌هایی درباره انواع قلدری و مهارت‌های مقابله دریافت کرد. ابزار پژوهش، پرسشنامه قلدری الوتوس (۱۹۹۶) بود که قبل و بعد از مداخله تکمیل شد.

یافته‌ها: نتایج آزمون تحلیل کوواریانس نشان داد که مداخله مددکاری اجتماعی گروهی، علاوه بر افزایش مهارت‌های مقابله با قلدری، نگرش دانشجویان را نسبت به ابعاد آن تغییر داده و موجب افزایش آگاهی شده است.

بحث و نتیجه‌گیری: نتایج نشان داد که مداخله مددکاری اجتماعی گروهی به‌طور معناداری بر ارتقاء آگاهی و تغییر نگرش دانشجویان دختر نسبت به ابعاد قلدری موثر بوده و دانشجویان در حین مداخله نیز مهارت‌های مؤثر برای مواجهه ایمن و مناسب با قلدری را کسب کردند.

واژگان کلیدی: تغییر نگرش، قربانی شدن، قلدری، مداخله مددکاری اجتماعی، مهارت‌های مقابله.

پیام اصلی: آشنایی با ابعاد قلدری، تغییر نگرش نسبت به آن و همچنین یادگیری مهارت‌های مقابله با قلدری، آگاهی و توانایی دانشجویان را افزایش داده و می‌تواند به کاهش این پدیده در دانشگاه کمک کند. مداخله مددکاری اجتماعی گروهی ضمن فراهم آوردن بستر امن برای دانشجویان، به آن‌ها این امکان را می‌دهد تا دغدغه‌ها و نگرانی‌های خود را بیان کنند و آگاهی و خودمراقبتی دانشجویان نسبت به این پدیده را افزایش می‌دهد.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۱۴

ارجاع: بابائیان، نسرین؛ میرآبی، فائزه؛ نعمت‌الهی، فاطمه؛ دانشوری نسب، زهرا؛ بتول، زارعی؛ و زارعی، مریم. (۱۴۰۵). اثربخشی مداخله مددکاری اجتماعی گروهی بر نحوه مواجهه با قلدری و تغییر نگرش نسبت به ابعاد آن در دانشجویان دختر دانشگاه یزد. تداوم و تغییر اجتماعی، ۵(۱)، ۱۸۷-۱۶۱.

<https://doi.org/10.22034/JSCC.2026.22605.1209>

مقدمه و بیان مسأله

قلدری^۱ همواره یکی از چالش‌های اصلی در محیط‌های تحصیلی و اجتماعی بوده است. این واقعه نه تنها بر قربانیان خود، بلکه بر افرادی که در جامعه زیست می‌کنند تأثیر می‌گذارد. قلدری مجموعه‌ای از رفتارهای تکراری است که بالقوه آسیب رسان بوده و به مدت طولانی ادامه پیدا می‌کند و پیامدهای منفی به دنبال دارد (Priest et al., 2016). رفتارهای زورگویانه یا قلدرمآبانه می‌تواند به صورت صدمه به جسم (مثل صدمه زدن، هل دادن و لگزدن) یا از طریق کلام (مثل اسم گذاشتن، خشمگین کردن، تهدید کردن، و تهمت زدن) و دیگر کنش‌ها (شکلک درآوردن و محروم‌سازی اجتماعی) نمود پیدا کند (صفری، ۱۳۹۸). بنابراین در این پژوهش، «قلدری» به مجموعه‌ای از رفتارهای کلامی، غیرکلامی یا فیزیکی اطلاق می‌شود که به طور مکرر و با قصد آسیب‌رسانی توسط یک فرد یا گروهی از افراد نسبت به فردی دیگر که قدرت کمتری دارد، انجام می‌گیرد و ابعاد آن شامل قلدری سایبری، قلدری نمادین، قلدری در آموزش عالی و قلدری سازمانی می‌باشد. در این مطالعه، قلدری براساس نمره‌ای که شرکت‌کنندگان در پرسش‌نامه استاندارد در پرسشنامه قلدری/قربانی شدن الوئوس^۲ (۱۹۹۶) کسب می‌کنند، سنجیده می‌شود. این نمره نشان‌دهنده میزان تجربه یا مشارکت افراد در رفتارهای قلدرانه (اعم از مرتکب یا قربانی) در محیط دانشگاهی است.

کژکارکردهای سیستم آموزشی و تغییرات سریع فرهنگی، نوجوانان و جوانان امروزی را بیش از هر گروه سنی دیگری تحت تأثیر قرار داده است. نوجوانان و جوانان در این دوران پر التهاب، در مرکز توجه و تضادهای مختلف قرار می‌گیرند و در نتیجه، جریان‌های فکری گوناگونی تلاش می‌کنند تا رفتار و افکار آن‌ها را شکل دهند (حسینی فتح‌آبادی و همکاران، ۱۴۰۱). قلدری می‌تواند در فضای مدرسه، کار و سایر محیط‌های اجتماعی رخ دهد و آثار منفی بسیاری بر سلامت جسم و روان قربانیان بر جای بگذارد؛ به گونه‌ای که حیات روانی و اجتماعی آن‌ها را دگرگون کند؛ این درحالی است که در بیشتر پژوهش‌های مرتبط فقط به قلدری در میان دانش‌آموزان توجه شده است (Priest et al., 2016). مرکز ملی آمار آموزش ایالات متحده^۳ (۲۰۱۹) گزارش می‌دهد که یک نفر از هر پنج دانش‌آموز (۲۰/۲ درصد) مورد قلدری واقع شده است. آمارها در سطح جهانی بیانگر این است که به صورت میانگین بین ۱۰ الی ۳۰ درصد دانش‌آموزان در معرض قلدری هستند و این ارقام در دوره متوسطه می‌تواند بالاتر نیز برود. در پژوهشی در ایران نیز نرخ قلدری در میان دانش‌آموزان تا ۳۷ درصد گزارش شده است (خورسند خطیبانی و همکاران، ۱۳۹۹).

این گونه به نظر می‌رسد که قلدری فقط در بین پسران وجود دارد اما حقیقت آن است که قلدری در بین پسران و دختران وجود دارد اما به شکل‌های متفاوتی بروز می‌کند. در یکی از مطالعات بین‌المللی، میزان قلدری حدود ۴۵/۹ درصد برای پسران و ۳۶/۵ درصد برای دختران گزارش شده است و فقط روش قلدری در بین دختران و پسران متفاوت است (Craig et al., 2009). پژوهش الوئوس (۱۹۷۸) نشان می‌دهد که قلدری‌های مستقیم و فیزیکی بیشتر توسط پسران و قلدری‌های غیرمستقیم مانند شایعه‌پراکنی بیشتر توسط دختران انجام می‌شود؛ به همین علت قلدری در دختران با آنکه تداوم پیدا می‌کند، نادیده گرفته می‌شود. پژوهش بفروبی و خضری (۱۳۹۲) در میان دختران و پسران مدارس راهنمایی شهرستان یزد، نمایانگر شایع بودن زورگویی کلامی به شکل تمسخر دیگران و لقب دادن در میان آزمودنی‌های این پژوهش است و پس از آن به ترتیب زورگویی فیزیکی و زورگویی جنسی قرار دارند.

از سوی دیگر با توجه به دو فضایی شدن جهان در عصر جدید، امکان شکل‌گیری رفتارهای پرخطر در فضای مجازی نیز وجود دارد؛ به گونه‌ای که انحرافات، آسیب‌های اجتماعی و دیگر رفتارهای پرخطر مانند قلدری در فضای مجازی شکل گرفته و در فضای حقیقی

^۱. Bullying

^۲. Olweus

^۳. Education of the National Statistics Center (USA)

تداوم پیدا کرده و دنبال می‌شود. به بیان دیگر رسانه‌های اجتماعی، حامل و مسیری آسان و در دسترس برای خشونت جوانان شده‌اند و روابط اینترنتی، قربانی آزار و اذیت شدن در جهان واقعی را مهیا می‌سازد (Newton, 2004). پژوهش‌ها نشان داده است که قربانی شدن در فضای مجازی پیامدهای متعددی از جمله افسردگی، کاهش اعتماد به نفس، خطر افکار، برنامه‌ریزی و اقدام به خودکشی را در میان قربانیان افزایش می‌دهد (Alavi et al., 2015; Campbell et al., 2017; Hong et al., 2016; Sampasa-Kanyinga et al., 2014). سلکی^۱ و همکاران (۲۰۱۵) در پژوهشی که در میان دانشجویان دختر ۱۸ تا ۲۵ سال، چهار دانشکده آمریکا انجام دادند، دریافتند که از ۲۷ درصد دانشجویانی که تجربه قلدری در فضای مجازی اعم از ارتکاب یا قربانی شدن را داشتند، ۱۷/۴ درصد علائم افسردگی و ۳۷/۵ درصد علائم مشکلات نوشیدن مشروبات الکلی را نشان داده‌اند.

به‌طور کلی پدیده قلدری اثرات منفی زیادی را چه برای طرفین درگیر و چه برای دیگر افراد جامعه به همراه دارد. کسانی که قلدری می‌کنند نیز با احتمال بیشتری در آینده، رفتارهایی نظیر جنایت، خشونت، وضعیت شغلی ضعیف و سوءمصرف موارد دارند (Farrington & Ttofi, 2011) قربانی شدن افراد باعث می‌شود که آن‌ها واکنش‌های موقتی مانند زودرنجی، گریه، از دست دادن انگیزه و مشکلات خواب را تجربه کنند. همچنین مرکز ملی آمار آموزش ایالات آمریکا (۲۰۱۹) بیان می‌کند که ۴۱ درصد دانش‌آموزانی که مورد قلدری قرار گرفتند اعلام کردند که فکر می‌کنند دوباره مورد قلدری واقع خواهند شد و نوع ارتباطات اجتماعی آن‌ها با دیگر افراد جامعه تغییر کرده است. رایج‌ترین دلایلی که برای قربانی گزارش شده است شامل ظاهر فیزیکی، نژاد و قومیت، جنسیت، معلولیت، دین و گرایش‌های جنسی بوده است.

افرادی که به دیگران آسیب می‌رسانند، می‌توانند با یادگیری روش‌های کنترل خشم، بر عصبانیت خود غلبه کنند. با این حال، آموزش‌های رسمی در این زمینه کم است. کسانی که در مدیریت خشم مشکل دارند، در شرایط دشوار به راحتی عصبانی می‌شوند و ممکن است برای تخلیه خشم خود، به دیگران آسیب بزنند (کوچانی اصفهانی و همکاران، ۱۴۰۱: ۴۰۴).

قلدری برای محیط آموزشی و تحصیلی که محیطی همدل و پذیراست تهدید محسوب می‌شود و دانشگاه نیز به‌مثابه یک محیط آموزشی نیاز به ایمنی از این تهدید دارد (Safaei Naini et al., 2019). دانشگاه به‌عنوان یک محیط مدرن، نقشی محوری در جامعه ایران ایفا می‌کند. آزادی عمل بیشتر، استقلال بالاتر و کنترل کمتر در مقایسه با محیط مدرسه، دانشگاه را به فضایی برای رشد فردیت و شکل‌گیری هویت تبدیل کرده است. این تغییر محیط و افزایش آزادی عمل، به‌ویژه با تغییر ساختار ارتباطی دانشجویان و کاهش کنترل‌های رسمی و غیررسمی، پویایی‌های شکل‌گیری هویت را در دانشگاه دستخوش تحول می‌کند. در واقع، دانشگاه به‌عنوان یک محیط پویا و پیچیده، می‌تواند چالش‌ها و فرصت‌های جدیدی را برای شکل‌گیری هویت جوانان ایجاد کند (مرادی، روحانی و افشانی، ۱۴۰۲: ۲۶۹). قلدری نیز همچنان به‌مثابه یک مسئله فراگیر بین‌المللی مطرح بوده و موضوعی مهم برای مداخلات تأثیرگذار و مطالعات تجربی است (Gaffney et al., 2019). همان‌طور که دانشگاه به‌عنوان محیطی برای رشد فکری و شخصیتی انسان‌هاست، انتظار می‌رود فضایی امن و حمایتی نیز باشد. از این‌رو بررسی این موضوع در فضای دانشگاهی و بین دانشجویان ضروری به‌نظر می‌رسد. از طرف دیگر مداخلات مربوط به قلدری در میان دختران نیز دارای اهمیت ویژه‌ای است، زیرا دختران اغلب با انواع خاصی از قلدری مانند آزار روانی مواجه‌اند که ممکن است با تجربه پسران متفاوت باشد و بر سلامت جسمی و روانی آنان تأثیر بیشتری بگذارد. همچنین تجربه قلدری چه به‌عنوان شخص قلدر و چه به‌عنوان شخص قربانی می‌تواند تأثیرات عمیقی بر پیشرفت تحصیلی، سلامت روان و حتی آینده شغلی آن‌ها داشته باشد. از سوی دیگر دختران دانشجو به دلیل انتظارات متناقض اجتماعی (مانند تلفیق نقش‌های سنتی و تحصیلی)

^۱. Selkie

ممکن است بیشتر در معرض قضاوت و رفتارهای تبعیض آمیز قرار گیرند که خود می تواند به اشکال خاصی از قلدری منجر شود. این مداخلات نه تنها می تواند آینده دختران را به طور مستقیم متأثر کند، بلکه با توجه به نقش مهم مادران در شکل گیری شخصیت و ارزش های کودکان، بر آینده نقش مادری آنان نیز تأثیر گذار خواهد بود.

بدین ترتیب با توجه به مخاطرات این پدیده اجتماعی برای افراد قلدر و قربانی و تأثیرات درازمدت آن بر روی محیط اجتماعی و تداوم آن به وسیله دیگر افراد جامعه، لازم است که قشر دانشجو نیز نسبت به این مسئله آگاه شوند تا بتوانند به عنوان افراد بزرگسال آینده با اتخاذ تصمیمات و راهکارهای مؤثر و خلاقانه نسبت به کاهش میزان و آثار این پدیده قدم بردارند. در این پژوهش مداخله گروهی که یکی از روش های اثربخش در مددکاری اجتماعی است، به کار گرفته شده است. مددکاران اجتماعی با استفاده از پویایی گروه، به بهبود تعاملات اجتماعی، اصلاح نگرش ها و افزایش مهارت های مقابله ای افراد کمک می کنند. در زمینه قلدری، مداخله گروهی این امکان را فراهم می سازد که شرکت کنندگان در یک فضای حمایتی و غیر قضاوت گر، تجربیات خود را به اشتراک بگذارند، از یکدیگر یاد بگیرند و احساس همدلی و همبستگی را تجربه کنند. این نوع مداخله با بهره گیری از تعاملات گروهی، به تقویت خودآگاهی، عزت نفس، مهارت حل مسئله و توانایی ابراز وجود کمک می کند که همگی از عوامل محافظ در برابر قلدری محسوب می شوند. همچنین، گروه به عنوان یک واحد اجتماعی، می تواند نگرش های نادرست درباره قلدری را به چالش بکشد و زمینه ساز تغییر نگرش فردی و گروهی نسبت به این پدیده شود. در مداخلات گروهی، شرکت کنندگان به تدریج می آموزند که چگونه بدون پر خاشگری از خود دفاع کنند، به حقوق دیگران احترام بگذارند و در موقعیت های پرتنش تصمیم های مسئولانه بگیرند. بنابراین، مداخله گروهی نه تنها در کاهش رفتارهای قلدرانه مؤثر است، بلکه در پیشگیری از آن و ایجاد محیطی امن تر و سالم تر در میان دانشجویان نیز نقش مهمی دارد.

دانشگاه یزد به عنوان نخستین دانشگاه جامع کشور پس از انقلاب اسلامی، با برخورداری از ۱۴۴۷۰ دانشجو در سه مقطع دکتری، کارشناسی ارشد و کارشناسی، یکی از مراکز مهم علمی و فرهنگی کشور به شمار می رود. با توجه به اینکه ۶۵ درصد جمعیت دانشجویی این دانشگاه را دانشجویان مقطع کارشناسی تشکیل می دهند، بررسی مسائل روانی- اجتماعی این گروه، از جمله پدیده قلدری، از اهمیت ویژه ای برخوردار است (وبگاه دانشگاه یزد، ۱۴۰۴). دانشجویان مقطع کارشناسی به دلیل حضور در ابتدای مسیر آموزش عالی، در حال گذار از نوجوانی به بزرگسالی هستند و با چالش هایی چون سازگاری با محیط جدید، فشارهای تحصیلی، تفاوت های فرهنگی و روابط اجتماعی گسترده تر مواجه اند. در چنین فضایی، بروز رفتارهای قلدرانه، چه به صورت مستقیم و چه به شکل پنهان و روانی، می تواند موجب آسیب به سلامت روان، افت عملکرد تحصیلی و کاهش کیفیت روابط اجتماعی شود. همان طور که پژوهش برزگر بفرویی و همکاران (۱۳۹۵) نشان داد که هرچه پیوند فرد با محل تحصیل (مدرسه) بیشتر باشد، میزان زورگویی کردن و قربانی بودن کاهش می یابد. پیشگیری و کاهش قلدری از طریق مداخلات هدفمند مددکاری اجتماعی به ویژه در قالب گروهی، می تواند گامی مؤثر در ایجاد محیطی امن، مشارکت پذیر و حامی برای دانشجویان باشد. این اقدام نه تنها به بهبود تجربه زیسته دانشجویان در دانشگاه کمک می کند، بلکه زمینه ساز ارتقای سلامت روانی- اجتماعی در سطح آموزش عالی کشور خواهد بود. بنابراین مطالعه حاضر با هدف بررسی اثربخشی مداخله مددکاری اجتماعی گروهی بر نحوه مواجهه با قلدری و تغییر نگرش نسبت به ابعاد آن در دانشجویان دختر دانشگاه یزد انجام شده است.

پیشینه تجربی

قلدری در مدارس و دانشگاه ها به عنوان یکی از چالش های جدی در زمینه نظام آموزشی و سلامت روانی دانش آموزان و دانشجویان شناخته می شود. این پدیده می تواند تأثیرات منفی قابل توجهی بر بهزیستی تحصیلی و روانی- اجتماعی افراد داشته باشد. پژوهش ها به

بررسی مداخلات مختلف در کاهش قلدری و بهبود رفتارهای اجتماعی و تحصیلی دانش‌آموزان و دانشجویان پرداخته‌اند. در این بخش، پیشینه پژوهش‌های اخیر مرتبط با مداخلات ضد قلدری و اثرات آن‌ها بر دانش‌آموزان و دانشجویان مرور می‌شود.

مطالعه نعمتی و همکاران (۱۴۰۴) نشان می‌دهد که آموزش خودشفقت‌ورزی تأثیر مثبتی بر اشتیاق تحصیلی دانشجویان قربانی قلدری دارد و می‌تواند در افزایش مولفه‌های مختلف اشتیاق تحصیلی از جمله اشتیاق عاطفی، رفتاری و شناختی مؤثر باشد. اکبری بلوطبنگان و همکاران (۱۴۰۳) با مطالعه در زمینه قلدری، اظهار داشتند، آموزش جرأت‌ورزی تأثیر مثبتی بر بهبود رفتارهای ارتقاءدهنده سلامت نوجوانان قربانی قلدری دارد و می‌تواند موجب بهبود در زمینه‌های مختلفی مانند خودشکوفایی، مسئولیت‌پذیری در سلامت، روابط بین‌فردی و مدیریت استرس شود. نتایج پژوهش نعمتی و همکاران (۱۴۰۲) در خصوص اثربخشی برنامه آموزش شایستگی اجتماعی بر قلدری نشان می‌دهد که تأثیر معناداری در کاهش رفتارهای قلدری و بهبود بهزیستی و اشتیاق تحصیلی دانش‌آموزان قلدر دارد.

کشت‌ورز کنذازی و برزگر (۱۳۹۹) در مطالعه مربوط به تأثیر آموزش بسته مداخله‌ای سبک زندگی بر زورگویی و تکانش‌گری نشان می‌دهند که پس از انجام مداخله، متغیرهای تکانش‌گری و زورگویی در آزمودنی‌های گروه آزمایشی نسبت به گروه گواه کاهش معناداری داشته است. اطلاعات استخراج شده از مطالعه بدری و همکاران (۱۳۹۷) حاکی از اثر بخشی برنامه ضد قلدری، بر کاهش قربانی‌شدن در هر سه بعد کلامی، عاطفی و جسمانی دانش‌آموزان مدرسه آزمایشی بود. هر چند این اثربخشی بر قربانی‌شدن کلامی و جسمانی اندکی بالاتر از قربانی‌شدن عاطفی بود. بررسی مطالعه گلستان جهرمی و همکاران (۱۳۹۶) نشان داد که آموزش برنامه پیشگیری از قلدری در مدارس می‌تواند موجب کاهش رفتارهای قلدری و افزایش سازگاری و همدلی دانش‌آموزان شود.

نتایج مطالعه حکمت^۱ و همکاران (۲۰۲۴) نشان می‌دهد که مداخلات ضد قلدری، از جمله حمایت اجتماعی، مهارت‌های اجتماعی و برنامه‌های مبتنی بر مدرسه، می‌توانند به‌طور مؤثری تأثیرات منفی قلدری را کاهش دهند و بهبود سلامت روانی نوجوانان را تسهیل کنند. یافته‌های پژوهش طاروق و اختر^۲ (۲۰۲۴) نشان می‌دهد که قلدری رابطه مثبت و معناداری با پیشرفت تحصیلی و رفتار اجتماعی در میان دانشجویان دارد. این پژوهش بر اهمیت پرداختن به پدیده قلدری برای بهبود عملکرد تحصیلی و رفتار اجتماعی در دانشگاه‌ها تأکید می‌کند.

یافته‌های مطالعه بوشرا محمد^۳ (۲۰۲۱) نشان می‌دهد که ۳۹ درصد از دانشجویان دانشگاه تجربه قلدری را گزارش کرده‌اند و جنسیت در این تجربه نقش معناداری دارد. همچنین، بیش از ۴۵ درصد از دانشجویان معتقدند که زنان بیشتر در معرض قلدری قرار دارند. یافته‌های پژوهش لوبنا خامیس^۴ (۲۰۱۹) نشان می‌دهد که دانشجویان زن سعودی در محیط‌های آموزشی پرستاری رفتارهای قلدری را تجربه کرده‌اند که تأثیرات منفی بر عملکرد تحصیلی و روانی آن‌ها داشته است و محیط‌های بالینی بیشترین مکان‌هایی بوده‌اند که این رفتارها در آن‌ها اتفاق افتاده است.

نتایج پژوهش الرحمی و همکاران^۵ (۲۰۱۸) اذعان می‌دارد که استفاده از رسانه‌های اجتماعی و تعاملات سایبری می‌تواند موجب افزایش قلدری سایبری، آزار سایبری و تعقیب سایبری در میان دانشجویان شود و بیش از نیمی از دانشجویان خود تجربه این نوع آزارها

1. Hikmat

2. Tariq & Akhtar

3. Bushra Mohammed

4. Lobna Khamis

5. Al-Rahmi

را گزارش داده‌اند. همچنین، بسیاری از دانشجویان همزمان در نقش قربانی و عامل این رفتارها ظاهر شده‌اند. پژوهش مایرز و کووی^۱ (۲۰۱۳) در خصوص قلدری، عنوان کرد که تماشاگران قلدری تمایل داشتند قربانی را مقصر بدانند و از مداخله خودداری کنند. قربانیان قلدری احساس سرخوردگی و به حاشیه رانده شدن داشتند، زیرا با بی‌تفاوتی و خصومت همسالان خود مواجه شدند. از طرفی، قلدرها متوجه پیامدهای اعمال خود نبودند یا آن را درک نمی‌کردند.

مطالعات مختلف اثرات آموزش جرأت‌ورزی، خودشفقت‌ورزی، شایستگی اجتماعی و مداخلات سبک زندگی را بر کاهش رفتارهای قلدرمآبانه، افزایش بهزیستی و اشتیاق تحصیلی بررسی کرده‌اند (اکبری بلوطبنگان و همکاران، ۱۴۰۳؛ نعمتی و همکاران، ۱۴۰۲ و ۱۴۰۴؛ برزگر و خضری، ۱۳۹۲؛ Al-Rahmi et al., 2018). با این حال، اغلب پژوهش‌ها به دانش‌آموزان و محیط مدرسه محدود بوده و شواهد کمی درباره قلدری در محیط دانشگاه وجود دارد. همچنین پژوهشی که اثربخشی مداخلات مددکاری اجتماعی گروهی بر نحوه مواجهه با قلدری و ابعاد آن را به‌طور مستقیم بررسی کند تاکنون صورت نگرفته است. از این رو مطالعه حاضر با تمرکز بر دانشجویان دختر دانشگاه یزد و به‌کارگیری مداخله گروهی مددکاری اجتماعی تلاش می‌کند تا خلا موجود را برطرف کند.

ملاحظات نظری

نظریه هویت اجتماعی^۲ بیان می‌کند که بخشی از مفهوم خود فرد از عضویت او در گروه‌های اجتماعی ناشی می‌شود و افراد خود و دیگران را در دسته‌های اجتماعی مختلفی طبقه‌بندی می‌کنند، که به‌عنوان گروه خودی و غیرخودی^۳ شناخته می‌شوند. این فرایند شامل همذات‌پنداری با یک گروه خاص و تمایز از گروه‌های دیگر است که اغلب منجر به تعصب گروهی و تبعیض نسبت به گروه غیرخودی می‌شود. همذات‌پنداری قوی با یک گروه خاص می‌تواند رفتار پرخاشگرانه را نسبت به افرادی که به‌عنوان تهدید تلقی می‌شوند، تشویق کند. در زمینه قلدری، نظریه هویت اجتماعی توضیح می‌دهد که چرا برخی افراد تمایل دارند به‌عنوان قلدر رفتار کنند. علاوه بر این، پویایی‌های گروهی و فشار برای حفظ موقعیت اجتماعی در گروه می‌تواند رفتارهای قلدری را شدت بخشد (Sakroni, Subardhini & Riyad, 2024).

نظریه یادگیری اجتماعی^۴، بر این باور استوار است که رفتارهای جدید از طریق مشاهده و تقلید دیگران ایجاد می‌شود (Bandura, 1971). یادگیری یک فرایند شناختی است که در یک موقعیت اجتماعی رخ داده و از طریق مشاهده یا آموزش مستقیم حتی در نبود تقویت مستقیم ایجاد می‌شود (Bandura, 1963). یادگیری از طریق مشاهده تشویق و تنبیه هم انجام می‌گیرد که به آن تقویت جانشینی گفته می‌شود. هنگامی که رفتار خاصی به‌طور منظم تقویت شود، آن عمل با احتمال زیادی تکرار می‌شود و اگر رفتار خاصی به‌طور پیوسته تنبیه شود، با احتمال بیشتری از بین خواهد رفت (Renzetti, Curran & Maier, 2012). در نظریه بندورا^۵ (۱۹۹۹)، تعامل متقابل بین سه متغیر محیط، رفتار و شخص، موجب شکل‌گیری رفتار انسان است. رفتار تا اندازه‌ای حاصل محیط و محیط تا اندازه‌ای حاصل رفتار است. عامل مهم سومی به نام شخص که شامل عوامل شناختی نظیر حافظه، پیش‌بینی، برنامه‌ریزی و قضاوت است، معرفی می‌کند. انسان‌ها از این توانایی‌های شناختی برخوردار هستند و می‌توانند بر محیط و رفتارشان تأثیر بگذارند (Bandura, 1999, 2001).

1. Myers & Cowie

2. Social Identity Theory

3. Ingroup & outgroup

4. Social Learning Theory

5. Bandura

نظریه کلاسیک بوم‌شناختی^۱ برونفن برنر^۲ (۱۹۷۹)، یک تئوری بنیادی مهم برای ترسیم ماهیت ارتباط درونی بین افراد، محیط‌های چندگانه آن‌ها و درگیر شدن آن‌ها در رفتارهای قلدری است (Swearer et al., 2006). قلدری و قربانی‌شدن پدیده‌ای است که تحت تأثیر عوامل مختلفی همچون (۱) عوامل درون‌فردی مانند درون‌گرایی، عدم برخورداری از مهارت جرأت‌مندی، نداشتن اعتماد به نفس و مهارت‌های اجتماعی، احساسی و خجالتی بودن و همچنین ناآگاهی از قلدری و راهکارهای مقابله با آن؛ (۲) عوامل خانوادگی شامل سبک فرزندپروری بیش از حد حمایت‌کننده و یا بی‌اعتنا و ناآگاهی از قلدری و تکنیک‌های مواجهه با قربانی‌شدن فرزند؛ (۳) عوامل مرتبط با کلاس و مدرسه و یا دانشگاه مانند جو نایمن و غیرحمایتی، نبود قوانین و استراتژی‌های ضد قلدری، عدم مسئولیت‌پذیری و پاسخگو بودن و (۴) در حوزه همسالان هم عواملی مانند داشتن نقش منفعل تماشاگری همسالان و ناآگاهی و یا عدم تمایل در حمایت از فرد قربانی و گزارش قلدری، همه در احتمال قربانی‌شدن در مدرسه و دانشگاه تأثیرگذار است (Swearer et al., 2006; Swearer & Hymel, 2015).

پژوهش‌های اخیر نشان می‌دهند که مداخلات آموزشی متنوع می‌توانند به بهبود چشمگیری در کاهش رفتارهای قلدری و قربانی‌شدن و همچنین ارتقاء رفتارهای اجتماعی و تحصیلی دانش‌آموزان منجر شوند. این مطالعات بر آموزش و مداخلات در مدارس متمرکز بودند، اما باید توجه داشت که قلدری در محیط‌های آموزشی بزرگ‌تر مانند دانشگاه نیز رخ می‌دهد. دانشجویان ممکن است به دلایلی همچون گستردگی محیط آموزشی، ترس از قضاوت یا نبود شبکه حمایتی مناسب، از گزارش موارد قلدری خودداری کنند. با توجه به نظریه بوم‌شناختی برونفن برنر (۱۹۷۹)، که به بررسی تأثیرات چندسطحی محیطی بر رفتار افراد می‌پردازد، و نظریه یادگیری اجتماعی بندورا (۲۰۰۱)، که بر نقش مشاهده و یادگیری از طریق مدل‌سازی تأکید دارد، می‌توان دریافت که مداخلات آموزشی جامع در سطوح مختلف می‌توانند نقش مؤثری در پیشگیری و کاهش قلدری ایفا کنند. این نظریه‌ها بر اهمیت تقویت محیط‌های حمایتی و ارائه الگوهای رفتاری مثبت تأکید دارند. بنابراین، ادبیات موجود در زمینه قلدری، عمدتاً بر پژوهش‌های انجام شده در مدارس متمرکز بوده و کمبود قابل توجهی در مطالعات اختصاصی مربوط به قلدری در محیط‌های دانشگاهی، به‌ویژه در میان دانشجویان دختر، به چشم می‌خورد که این مسئله ضرورت انجام پژوهش حاضر را برجسته‌تر می‌سازد. همچنین، بررسی‌ها نشان می‌دهد که مداخلات مرور شده بیشتر بر رویکردهای آموزشی و روانشناختی تأکید داشته و به‌طور مشخص به مداخلات مددکاری اجتماعی و اثربخشی آن‌ها در مقابله با قلدری پرداخته نشده است؛ این در حالی است که پژوهش حاضر به بررسی اثربخشی مداخله مددکاری اجتماعی گروهی می‌پردازد و از این جهت حائز اهمیت است. پژوهش حاضر با هدف بررسی اثربخشی مداخله مددکاری اجتماعی در افزایش آگاهی، تغییر نگرش و توانمندی افراد برای مقابله با انواع قلدری از طریق بررسی فرضیه‌های زیر، طراحی شده است تا مبنایی برای برنامه‌های پیشگیری و مداخلات مددکاری اجتماعی فراهم آورد:

- (۱) مداخله مددکاری اجتماعی گروهی بر تغییر نگرش دانشجویان دختر نسبت به ابعاد قلدری تأثیر دارد.
- (۲) مداخله مددکاری اجتماعی گروهی بر تغییر نگرش دانشجویان دختر نسبت به رفتار قلدری تأثیر دارد.
- (۳) مداخله مددکاری اجتماعی گروهی بر تغییر نگرش دانشجویان دختر نسبت به رفتار قربانی تأثیر دارد.
- (۴) مداخله مددکاری اجتماعی گروهی مبتنی بر تغییر نگرش دانشجویان دختر نسبت به شیوع قلدری تأثیر دارد.

۱. Ecological Approach

۲. Bronfenbrenner

روش و داده‌های پژوهش

روش پژوهش حاضر یک مطالعه نیمه‌آزمایشی از نوع پیش‌آزمون-پس‌آزمون با دو گروه آزمایش و کنترل است. جامعه آماری شامل کلیه دانشجویان دختر دوره کارشناسی دانشگاه یزد در نیمسال دوم تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ بود. برای جلوگیری از تأثیر احتمالی جنسیت بر رفتار قلدری و به منظور همگن‌سازی گروه‌ها، از میان دانشجویان دختر رشته‌های مختلف تحصیلی این دانشگاه، ۶۰ نفر به روش نمونه‌گیری در دسترس و براساس ملاک‌های ورود انتخاب شدند. ملاک‌های ورود شامل رضایت و تمایل به همکاری، جنسیت مؤنث و تحصیل در دوره کارشناسی دانشگاه یزد بود که با مصاحبه اولیه تأیید شد. افراد انتخاب‌شده به‌صورت تصادفی در دو گروه ۳۰ نفره آزمایش و کنترل قرار گرفتند. گروه آزمایش در هفت جلسه آموزشی، هر جلسه به مدت یک ساعت و دو بار در هفته، مهارت‌های مواجهه با قلدری را فرا گرفتند (جدول ۱). گروه کنترل در لیست انتظار قرار گرفت و مقرر شد پس از اتمام پژوهش و تحلیل داده‌ها، آموزش‌های مشابه به این گروه نیز ارائه شود.

جدول ۱- محتوای جلسات آموزشی مهارت‌های مواجهه با قلدری

جلسه	محتوا
جلسه اول	معارفه/ مرور اهداف و تعیین قوانین/ روزها و ساعات تشکیل جلسات/ نحوه تشکیل/ مباحث پیش رو و سایر موارد با مشارکت اعضا مورد بحث و توافق قرار گرفت/ تکنیک‌های مورد استفاده: بارش افکار/ یخ‌شکن/ گوش دادن فعال.
جلسه دوم	آشنایی با قلدری/ پرداختن به مفهوم قلدری سایبری و قلدری نمادین/ انواع و پیامدهای آن/ در این جلسه تمرکز برروی تجربیات و شناخت افراد نسبت به قلدری و ارتقاء شناخت آنان بود/ همچنین در زمینه قلدری سایبری و قلدری نمادین بحث و گفت‌وگو صورت گرفت. تکنیک‌های مورد استفاده: پرسش و پاسخ/ بارش افکار/ نمایش اسلاید و فیلم/ ارائه تکلیف.
جلسه سوم	آشنایی با قلدری در آموزش عالی و قلدری سازمانی/ آشنایی با انواع و پیامدهای آن/ در این جلسه به تجربیات و شناخت افراد نسبت به قلدری دانشگاهی و سازمانی پرداخته شد/ همچنین بر روی احساسات ناشی از قربانی شدن در این نوع از قلدری بحث و گفت‌وگو صورت گرفت/ تکنیک‌های مورد استفاده: بارش افکار/ نوشتن تجربیات/ روایت داستانی/ ارائه تکلیف.
جلسه چهارم	آشنایی با چرخه قلدری و ارتقاء سطح شناخت اعضا در مورد روش‌های پیشگیری از قربانی شدن/ در این جلسه کسب توانایی به کارگیری روش‌های پیشگیری از قربانی شدن مورد توجه بود و شرکت‌کنندگان با مهارت‌های رفتاری پیشگیری از قلدری چون جرئت‌ورزی آشنا شدند/ تکنیک‌های مورد استفاده: اجرای نقش/ بارش افکار/ نمایش فیلم/ ارائه تکلیف.
جلسه پنجم	آشنایی با نقش تماشاگران/ نحوه حمایت‌یابی/ مستندسازی و گزارش‌دهی در مواجهه با پدیده قلدری/ در این جلسه راهکارهای مقابله‌ای چون نحوه مداخله تماشاگران و انواع حمایت‌یابی و نحوه مستندسازی و تقویت مهارت همدلی مورد گفت‌وگو قرار گرفت/ تکنیک‌های استفاده شده: اجرای نقش/ تماشای فیلم/ بارش افکار/ ارائه تکلیف.
جلسه ششم	آموزش مهارت‌های مواجهه با قلدری و آشنایی با موقعیت‌هایی که ممکن است فرد در فرآیند قلدری نقش قلدر به خود بگیرد/ در این جلسه به کسب توانایی و چگونگی مواجهه با شرایطی که فرد در معرض قلدری قرار می‌گیرد یا قربانی آن می‌شود پرداخته شد و مهارت‌های زندگی چون مهارت تفکر نقاد و مهارت حل مسئله مورد بحث و گفت‌وگو قرار گرفت/ تکنیک‌های استفاده شده: تماشای فیلم/ بارش افکار/ نمایش اسلاید/ ارائه تکلیف.
جلسه هفتم	آموزش مهارت‌های مواجهه با قلدری و آشنایی با شیوه‌های خودمراقبتی و کسب توانایی جهت برنامه‌ریزی برای چگونگی مواجهه با قلدری و جمع‌بندی مباحث مطرح شده/ در این جلسه به آموزش تنظیم هیجان و تقویت هوش هیجانی و مدیریت استرس پرداخته شد و اهمیت داشتن برنامه خودمراقبتی مورد بحث و گفت‌وگو قرار گرفت/ تکنیک‌های استفاده شده: بارش فکری/ نمایش اسلاید/ جمع‌بندی.

این پژوهش با تأکید بر اهمیت پیشگیری اولیه در حرفه مددکاری اجتماعی، به بررسی تأثیر آگاهی بخشی، آموزش و تقویت مهارت های لازم در زمینه پیشگیری از قلدری پرداخته است. برای این منظور، ابعاد مختلف قلدری شامل رفتار قلدری، رفتار قربانی و شیوع قلدری به عنوان متغیرهای وابسته انتخاب شده اند تا اثربخشی مداخلات مددکاری اجتماعی بر این متغیرها ارزیابی شود. دانشجویان هر دو گروه، در دو مرحله شامل قبل از اجرای مداخله و بلافاصله پس از اجرای برنامه پرسشنامه قلدری الوئوس^۱ را تکمیل کردند. داده های جمع آوری شده در دو بخش تحلیل شدند: ۱) توصیف متغیرهای جمعیت شناختی؛ در این بخش از شاخص های مرکزی مانند میانگین و شاخص های پراکندگی مانند انحراف استاندارد برای توصیف داده ها استفاده شده است؛ ۲) آزمون فرضیات: برای ارزیابی و آزمون فرضیات پژوهش، از آزمون کوواریانس بهره گرفته شد.

برای سنجش پدیده قلدری در محیط های آموزشی، از نسخه فارسی پرسشنامه قلدری الوئوس (۱۹۹۶) استفاده شده است. این ابزار یکی از پرسشنامه های خود گزارش دهی است که نخستین بار توسط دان الوئوس^۲ در سال ۱۹۷۸ طراحی و در سال ۱۹۹۶ مورد بازنگری قرار گرفت. پرسشنامه شامل ۴۰ سؤال در مقیاس لیکرت است و تجربیات افراد درباره قلدری را در دو ماه گذشته در یک طیف ۵ گزینه ای لیکرت مورد بررسی قرار می دهد و می سنجد. سؤالات این پرسشنامه را می توان به دو بخش تقسیم کرد: بخش اول سؤالاتی است که اطلاعات کلی راجع به قلدری می دهد و سؤالات ۴ و ۱۴ تا ۲۴ و ۳۴ تا ۳۹ را شامل می شود. بخش دوم سؤالات ۵ تا ۱۳ رفتار قربانی و سؤالات ۲۵ تا ۳۳ رفتار قلدر را مورد ارزیابی قرار می دهد. پایایی هر کدام از دو بخش حدود ۰/۸ یا بالاتر می باشد. سؤالات ۴ و ۲۴ نیز شیوع قلدری را ارزیابی می کنند که پایایی هر کدام به ترتیب ۰/۸۵ و ۰/۹۵ می باشد.

این پرسشنامه در مطالعات مختلفی پایایی و روایی خود را به اثبات رسانده است. به عنوان مثال، روایی و پایایی پرسشنامه از طریق اجرا در گروه ۵۰۰۰ نفری از دانش آموزان دختر و پسر ۱۱ - ۱۶ ساله نروژی در سال ۱۹۹۴ توسط سازنده پرسشنامه از طریق همبستگی درونی ۰/۸ و ۰/۹ گزارش شده است. رودکین و فیشر^۳ (۲۰۰۳) پایایی این پرسشنامه را از طریق بازآزمایی در بین دانش آموزان دوره متوسطه آفریقا برآورد کردند و دامنه ای بین ۰/۴۲ و ۰/۶۰ را برای آن گزارش کردند. آنان در سال ۲۰۰۴ نیز روایی پرسشنامه را از طریق همبستگی با پرسشنامه رفتارهای پرخطر، رفتار ضد اجتماعی ۰/۵۲ گزارش نمودند.

در ایران نیز این پرسشنامه بر روی ۲۸۰ نفر از دانش آموزان دختر و پسر ۱۵ - ۱۳ ساله اجرا شد و پایایی آن از دو طریق آزمون - آزمون مجدد و همسانی درونی بررسی شده است که به ترتیب برای مقیاس قربانی شدن ۰/۶۵ و ۰/۷۴ و برای مقیاس قلدری ۰/۷۴ و ۰/۷۸ گزارش شده است. اعتبار این پرسشنامه نیز به دو طریق اعتبار محتوایی و همبستگی بین خرده مقیاس های پرسشنامه بررسی و نتیجه نشان داد که خرده مقیاس های پرسشنامه یا هم همبستگی رضایت بخشی را دارا می باشند (کیانی راد، ۱۳۸۹). در این بررسی نیز آلفای کرونباخ برای مقیاس قربانی شدن ۰/۸۴ و برای مقیاس قلدری ۰/۶۱ بدست آمد. محتوا و روش های جلسات مداخله گروهی، از تجارب بالینی طراح و ناظر مداخله و منابع تخصصی (کلیم فور، ۱۳۸۷؛ نعمتی و همکاران، ۱۴۰۲؛ کشتورز کندازی و برزگر، ۱۳۹۹؛ خورسند خطیبانی و همکاران، ۱۳۹۹؛ صفری، ۱۳۹۸؛ بدری و همکاران، ۱۳۹۷) استخراج شده است؛ پردازش داده ها با استفاده از نرم افزار SPSS انجام گرفت؛ در تمامی مراحل، اصول اخلاق پژوهش، از جمله آگاه سازی شرکت کنندگان از روش اجرای مطالعه، تضمین محرمانگی اطلاعات و ارائه نتایج پژوهش به افراد در صورت تمایل، رعایت شده است.

۱. Olweus Bullying Questionnaire

۲. Dan Olweus

۳. Rodkin & Fischer

یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی حاکی از آن است که حدود ۷۴/۳ درصد از پاسخگویان در گروه آزمایش این پژوهش در رده سنی ۲۰ تا ۲۵ سال قرار داشته‌اند که بیشترین درصد فراوانی است. همچنین کمترین درصد فراوانی در گروه آزمایش مربوط به افراد کمتر از ۲۵ سال است که تنها ۲۶/۷ درصد از کل نمونه را شامل می‌شود. در گروه کنترل نیز به صورت مشابه، حدود ۷۰ درصد در رده سنی بین ۲۰ تا ۲۵ سال قرار داشته‌اند که بیشترین درصد فراوانی و کمترین درصد فراوانی آن مربوط به افراد در رده کم‌تر از ۲۵ سال است که ۳۰ درصد از کل نمونه را شامل می‌شود. از نظر وضعیت تحصیلی نیز در گروه آزمایش بیشتر دانشجویان در ترم ۶ معادل ۵۶/۷ درصد مشغول به تحصیل و کم‌ترین آن‌ها در ترم ۷ معادل ۵ درصد قرار داشتند. همچنین در گروه کنترل بیشتر دانشجویان در ترم ۲ معادل ۴۰ درصد و کم‌ترین آن‌ها در ترم ۴ معادل ۲۱/۷ درصد مشغول به تحصیل بودند.

به لحاظ سطح تحصیلات والدین، بیشتر پدران دانشجویان دارای مدرک تحصیلی پایین‌تر از دیپلم معادل ۳۶/۶۶ درصد و کم‌ترین آن‌ها دارای مدرک تحصیلی کاردانی معادل ۳/۳ درصد بودند. در گروه کنترل نیز، بیشترین مدرک تحصیلی پدران دانشجویان، کارشناسی معادل ۴۶/۳ درصد و کم‌ترین آن‌ها دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد معادل ۶/۷ درصد بودند. همچنین تحصیلات مادران در گروه آزمایش، بیشتر مادران دانشجویان دارای مدرک تحصیلی دیپلم معادل ۴۸/۳ درصد و کم‌ترین آن‌ها دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد معادل ۳/۳ درصد می‌باشند. در گروه کنترل نیز بیشترین مدرک تحصیلی مادران دانشجویان دیپلم معادل ۴۱/۷ درصد و کم‌ترین آن‌ها دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد معادل ۱/۷ درصد بودند. برحسب وضعیت تأهل پاسخگویان، در گروه آزمایش دانشجویان بیشتر مجرد می‌باشند که معادل ۸۸/۳ درصد است و تنها ۱۱/۷ درصد آن‌ها متأهل می‌باشند. همچنین در گروه کنترل ۹۱/۷ درصد دانشجویان مجرد و تنها ۸/۳ درصد آن‌ها متأهل بودند. در ادامه، وضعیت هر یک از متغیرهای نمونه با بهره‌گیری از آمار توصیفی مورد بررسی قرار می‌گیرد. برای این منظور، میانگین و انحراف معیار متغیرها محاسبه شده و نتایج در جدول (۲) ارائه شده است.

جدول ۲- نتایج آمار توصیفی متغیرهای تحقیق

متغیرها	گروه	پیش‌آزمون		پس‌آزمون	
		میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار
شیوع قلدری	آزمایش	۸۴/۳	۱۱/۰۷	۷۷/۵	۱۳/۳۱
	کنترل	۸۴/۰۲	۱۱/۵۲	۷۵/۷۳	۱۱/۶۲
رفتار قلدری	آزمایش	۳۷/۵۳	۳/۷۳	۳۴/۲	۴/۱۸
	کنترل	۴۵/۱	۴/۶۷	۴۲/۹۳	۴/۲۹
رفتار قربانی	آزمایش	۳۶/۱۳	۴/۵۶	۳۳/۹۳	۶/۰۳
	کنترل	۳۶/۰۳	۵/۸۳	۳۳/۲۳	۵/۵۸

همان گونه که در جدول (۲) آمده است، میانگین و انحراف معیار افراد در گروه آزمایش برای خرده‌مقیاس شیوع قلدری در حالت پیش‌آزمون به ترتیب برابر با ۸۴/۳ و ۱۱/۰۷ و در حالت پس‌آزمون برابر با ۷۷/۵ و ۱۳/۳۱ است. در همین گروه، رفتار قلدری در

پیش‌آزمون دارای میانگین و انحراف معیار $37/53$ و $3/73$ و در پس‌آزمون برابر با $34/2$ و $4/18$ گزارش شده است. همچنین مقیاس رفتار قربانی در گروه آزمایش در پیش‌آزمون میانگین و انحراف معیاری برابر با $36/13$ و $4/56$ و در پس‌آزمون برابر با $33/93$ و $6/03$ دارد. در گروه کنترل، میانگین و انحراف معیار خرده‌مقیاس شیوع قلدری در حالت پیش‌آزمون $84/02$ و $11/52$ و در پس‌آزمون $75/73$ و $11/62$ است. برای رفتار قلدری در همین گروه، میانگین و انحراف معیار در پیش‌آزمون به‌ترتیب $45/1$ و $4/67$ و در پس‌آزمون $42/93$ و $4/29$ ثبت شده است. مقیاس رفتار قربانی در گروه کنترل نیز در پیش‌آزمون میانگین و انحراف معیاری برابر با $36/03$ و $5/83$ و در پس‌آزمون برابر با $33/23$ و $5/58$ دارد. فرضیه اصلی تحقیق این است که مداخله مددکاری اجتماعی گروهی بر تغییر نگرش دانشجویان دختر نسبت به ابعاد قلدری تأثیر دارد.

با توجه به این که طرح پژوهش، طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه کنترل می‌باشد و پیش‌آزمون به‌صورت یک کنترل آماری در تجزیه و تحلیل مورد استفاده قرار گرفته است از آزمون کوواریانس استفاده شد. بنابراین لازم است تا پیش فرض برابری واریانس‌ها بررسی گردد. طبق این پیش فرض بایستی واریانس‌های نمرات دو گروه در جامعه با هم برابر باشند و از لحاظ آماری تفاوت معنی‌داری نداشته باشند. برای آزمون این فرضیه از آزمون لوین استفاده می‌شود.

جدول ۳- نتایج آزمون لوین در مورد پیش فرض تساوی واریانس

متغیرهای پژوهش	آماره F	آماره لون (Levene)	درجه آزادی اول	درجه آزادی دوم	سطح معناداری
شیوع قلدری	۰/۳	۰/۷۱۴	۱	۵۸	۰/۴۰۱
رفتار قلدر	۰/۷۶۳	۰/۰۹۲	۱	۵۸	۰/۷۶۳
رفتار قربانی	۰/۲۱۷	۰/۱۶۲	۱	۵۸	۰/۶۴۳

همان‌گونه که در جدول (۳) مشاهده می‌گردد، فرض صفر برای تساوی واریانس‌های نمرات دو گروه در متغیرهای پژوهش تأیید می‌گردد؛ یعنی پیش فرض تساوی واریانس‌های نمرات در دو گروه آزمایش و کنترل تأیید شد.

یکی دیگر از پیش فرض‌های استفاده از آزمون‌های پارامتریک، فرض نرمال بودن توزیع نمرات گروه یا گروه‌های نمونه در جامعه است. اساس این پیش فرض بر آن است که فرض می‌شود توزیع نمرات در جامعه نرمال بوده و اگر در گروه‌های نمونه کجی و کشیدگی حاصل شده، به خاطر انتخاب تصادفی افراد بوده است. پیش‌فرض نرمال بودن در صورتی رد می‌شود که احتمال تصادفی بودن تفاوت میان توزیع گروه‌های نمونه و توزیع نرمال بودن نمرات در جامعه کمتر از $0/05$ گردد. در این پژوهش برای آزمون این فرضیه از آزمون شاپیرو-ویلک استفاده گردید.

جدول ۴- نتایج آزمون شاپیرو-ویلک در مورد پیش فرض نرمال بودن توزیع نمرات

آزمون شاپیرو-ویلک		گروه‌ها	نرمال بودن توزیع نمرات
معناداری	آماره شاپیرو-ویلک		
۰/۰۹۸	۰/۹۶۷	آزمایش	شیوع قلدری
۰/۱۲۸	۰/۹۶۹	کنترل	
۰/۴۴۵	۰/۹۸	آزمایش	رفتار قلدری
۰/۸۳	۰/۹۸۸	کنترل	
۰/۳۲	۰/۹۷۷	آزمایش	رفتار قربانی
۰/۱۴۴	۰/۹۷	کنترل	

همان گونه که در جدول (۴) مشاهده می‌گردد، فرض صفر برای نرمال بودن توزیع نمرات دو گروه در کلیه متغیرها تأیید می‌گردد؛ یعنی پیش فرض نرمال بودن توزیع نمرات در پیش‌آزمون و در هر دو گروه آزمایش و کنترل تأیید گردید.

بر مبنای فرض همگونی شیب‌های رگرسیون، این گونه فرض می‌شود که در جامعه آماری رگرسیون متغیر وابسته (Y) از روی متغیره همراه (X) برای هر دو گروه یکسان است. این پیش فرض فقدان تعامل بین گروه‌ها و نمرات پیش‌آزمون را بررسی می‌کند. اگر تعامل وجود نداشته باشد یعنی شیب رگرسیون‌ها یکسان است. جدول (۵) نتایج همگونی شیب واریانس متغیرهای تحقیق را نشان می‌دهد.

جدول ۵- خلاصه نتایج تعامل بین گروه‌ها و نمرات پیش‌آزمون

متغیرها	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	آماره F	سطح معناداری
شیوع قلدری	۲۱۰/۰۲۱	۲	۱۰۵/۰۱	۰/۶۷۳	۰/۵۱۴
رفتار قلدر	۲۷۸/۵۵	۲	۱۳۵/۳۳	۰/۴۱۷	۰/۸۰۴
رفتار قربانی	۲۶/۱۵	۲	۱۳/۰۸	۰/۳۸۴	۰/۶۸۳

همان گونه که در جدول (۵) مشاهده می‌شود، مقادیر آماره F برای هیچ یک از متغیرهای تحقیق معنادار نمی‌باشد، بنابراین پیش فرض همگونی شیب رگرسیون رعایت گردیده است. با توجه به رعایت این پیش فرض و پیش فرض تساوی واریانس‌ها و پیش فرض نرمال بودن توزیع نمرات و تعداد بالاتر از سی نفر شرکت‌کنندگان در پژوهش تحلیل کوواریانس برای بدست آوردن نتایج استنباطی صورت گرفت. جهت بررسی آزمون فرضیه‌ها از روش و نتایج تحلیل کوواریانس استفاده شده است. نتایج این بررسی در جدول (۶) نشان داده شده است.

جدول ۶- تحلیل کوواریانس تفاوت دو گروه آزمایش و کنترل در مقیاس ابعاد قلدری

فرضیه	متغیر	مجموع مجزورات	df	میانگین مجزورات	F	سطح معناداری	ETA
فرضیه ۱: آموزش مهارت مواجهه با قلدری باعث کاهش شیوع قلدری در بین دانشجویان دختر دانشگاه یزد می‌شود.	پیش‌آزمون گروهی خطا	۱۵۰/۴ ۴۶/۸۱۷ ۸۹۰۶/۹۵	۱ ۱ ۵۷	۱۵۰/۴ ۴۶/۸۱۷ ۱۵۶/۲۶۲	۶/۹۶۳ ۴/۳ —	۰/۰۰۱ ۰/۰۱۶ —	۰/۲۱۷ ۰/۲۵۵ —
فرضیه ۲: آموزش مهارت مواجهه با قلدری باعث کاهش رفتار قلدری در بین دانشجویان دختر دانشگاه یزد می‌شود.	پیش‌آزمون گروهی خطا	۱۳۳/۲۴ ۵۶۶/۹۶ ۱۰۳۷/۴۲	۱ ۱ ۵۷	۱۳۳/۲۴ ۵۶۶/۹۶ ۱۸/۲	۵/۱۷۸ ۴/۱۵۱ —	۰/۰۱۵ ۰/۰۰۰ —	۰/۱۰۳ ۰/۱۵۳ —
فرضیه ۳: آموزش مهارت مواجهه با قلدری باعث کاهش رفتار قربانی در بین دانشجویان دختر دانشگاه یزد می‌شود.	پیش‌آزمون گروهی خطا	۲۱۷/۷۵ ۴۷۷/۱۲۹ ۱۹۴۳/۴۸	۱ ۱ ۵۷	۲۱۷/۷۵ ۴۷۷/۱۲۹ ۳۴/۰۹	۶/۵۲ ۴/۲۰۹ —	۰/۰۰۴ ۰/۰۰۹ —	۰/۱۳۹ ۰/۲۰۴ —

همان‌گونه که در جدول (۶) نشان داده شده است پس از حذف تأثیر متغیرهای همگام بر روی متغیر وابسته و با توجه به ضریب F محاسبه شده، مشاهده می‌شود که بین میانگین‌های تعدیل شده نمرات شیوع قلدری، رفتار قلدری و رفتار قربانی برحسب عضویت گروهی (گروه آزمایشی و گروه کنترل) در مرحله پس از آزمون تفاوت معناداری وجود دارد ($P < 0.000$). لذا جهت بررسی بیشتر بین میانگین‌های تعدیل شده ابعاد تحقیق از آزمون بنفرونی استفاده شده است. نتیجه ی این بررسی در جدول (۷)، نشان داده شده است.

جدول ۷- نتایج آزمون بنفرونی ابعاد تحقیق

متغیرها	منبع تغییرات	مقدار F	سطح معنی‌داری (Sig)	نتیجه‌گیری
شیوع قلدری	بین گروهی	۸۵/۱۵	۰/۰۰۸	معنی‌داری قوی: تفاوت بسیار معنی‌داری بین دو گروه در متغیر شیوع قلدری وجود دارد. ($p < ۰/۰۰۱$)
رفتار قلدری	بین گروهی	۱۰۱/۵۳	۰/۰۰۰	معنی‌داری قوی: تفاوت بسیار معنی‌داری بین دو گروه در متغیر رفتار قلدری وجود دارد. ($p < ۰/۰۰۱$)
رفتار قربانی	بین گروهی	۷۶/۱۵	۰/۰۰۰	معنی‌داری قوی: تفاوت بسیار معنی‌داری بین دو گروه در متغیر رفتار قربانی وجود دارد. ($p < ۰/۰۰۱$)

در نهایت با توجه به نتایج بدست آمده، فرضیه‌های تحقیق تأیید گردید. بر این اساس نتیجه گرفته می‌شود آموزش مهارت مواجهه با قلدری باعث کاهش ابعاد (شیوع قلدری، رفتار قلدری و رفتار قربانی) قلدری در بین دانشجویان دختر دانشگاه یزد می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش، اثربخشی مداخله گروهی مددکاری اجتماعی در کاهش رفتارهای قلدری و بهبود نگرش دانشجویان دختر دانشگاه یزد نسبت به این پدیده بررسی شد. نتایج حاصل از تحلیل آماری به‌وضوح نشان داد که مداخله مذکور موجب تغییرات معناداری در ابعاد مختلف قلدری شده است. به‌طور خاص، نتایج آزمون تحلیل کوواریانس نشان داد که میانگین نمرات در گروه آزمایش پس از مداخله به‌طور معناداری کاهش یافته است؛ در حالی که گروه کنترل تغییر چشمگیری نداشت. به‌عنوان نمونه، میانگین نمرات مربوط به شیوع قلدری در گروه آزمایش از ۸۴/۳ به ۷۷/۵ کاهش یافت؛ که این نشان‌دهنده تأثیر مثبت مداخله بر کاهش این رفتارهاست. این بهبود نه تنها در شاخص شیوع قلدری، بلکه در رفتار قلدری و رفتار قربانی نیز مشاهده شد؛ در واقع، یکی از دلایل اصلی قلدری و قربانی‌شدن، نبود آگاهی رفتاری و هیجانی از خود است. بنابراین رفتار قلدری در بیشتر موارد به‌صورت رفتاری خارج از کنترل فرد بروز پیدا می‌کند (دهستانی و همکاران، ۱۳۹۸).

یافته‌های پژوهش نشان دادند که مداخله مددکاری اجتماعی گروهی بر کاهش قلدری در آزمودنی‌ها تأثیرگذار بوده است؛ بنابراین فرضیه اصلی و نخست این تحقیق حمایت می‌گردد. در بررسی پیشینه پژوهشی اگرچه پژوهشی که عیناً موضوع مطالعه حاضر را مورد بررسی قرار داده باشد، یافت نشد اما پیشینه‌های مذکور هرکدام به‌طور مستقل به تأثیر مداخله‌ها و آموزش مهارت‌های لازم بر کاهش یکی از ابعاد قلدری شامل: رفتار قلدری، رفتار قربانی و شیوع قلدری اشاره کرده‌اند، از این‌رو با مطالعات نعمتی و همکاران (۱۴۰۲)، حکمت و همکاران (۲۰۲۳)، نعمتی و همکاران (۱۴۰۴)، بدری و همکاران (۱۳۹۷)، گلستان جهرمی و همکاران (۱۳۹۶) و کشت‌ورز کندازی و برزگر (۱۳۹۹) همسو می‌باشد. همچنین چهارچوب نظری موجود، نظریه هویت اجتماعی، نظریه شناختی- اجتماعی و نظریه بوم‌شناختی برونفن برنر هم از این دیدگاه حمایت می‌کند. در تبیین این یافته باید گفت که مداخله مددکاری اجتماعی با افزایش آگاهی و تغییر نگرش در زمینه ابعاد قلدری، خودآگاهی فرد را بالا برده و با افزایش آگاهی فرد نسبت به رفتار خود سبب کاهش زورگویی وی می‌شود زیرا در بسیاری موارد، فرد قلدر از رفتار خود آگاهی نداشته و نمی‌داند رفتاری که از خود بروز می‌دهد یکی از مصادیق قلدری به حساب می‌آید. در مقابل در بسیاری موارد، فردی که مورد قربانی قلدری قرار می‌گیرد نیز رفتار درست در مقابل فرد قلدر را نمی‌داند و غالباً برای رهایی موقتی از قلدری، سکوت می‌کند.

همچنین نتایج پژوهش نشان داد که مداخله مددکاری اجتماعی گروهی بر تغییر نگرش دانشجویان نسبت به رفتار قلدری تأثیرگذار است و سبب کاهش رفتار قلدری در دانشجویان دختر دانشگاه یزد شده است. نعمتی و همکاران (۱۴۰۲) و حکمت و همکاران (۲۰۲۳) به بررسی تأثیر آموزش برخی از مولفه‌ها بر کاهش رفتار قلدری پرداخته‌اند. جهت تبیین این یافته، قابل ذکر این‌که از جنبه شناختی، در صورتی که جوانان فکر کنند این رفتارها قابل پذیرش نیستند، کمتر به انجام رفتارهای قلدرمآبانه گرایش پیدا می‌کنند. هرچه آگاهی و شناخت فرد نسبت به قلدری افزایش پیدا کند و غیرقابل پذیرش بودن آن در ذهن وی تثبیت شده‌باشد، احتمال کمتری وجود دارد که به قلدری تمایل داشته باشد. از این‌رو، دانش‌آموزان و دانشجویانی که باورهای ضد قلدری دارند، رفتارهای قلدرمآبانه کمتری از خود نشان می‌دهند (Poteat, Kimmel & Wilchins, 2010). همچنین بنابر اظهارات پپلر و همکاران^۱ (۲۰۰۸) کسانی که اقدام به قلدری می‌کنند، مهارت‌های ارتباطی و رفتارهای اجتماعی را به خوبی نیاموخته‌اند. این افراد، طیف وسیعی از اختلالات فیزیکی و روانی را تجربه

^۱. Pepler, Craig, Jiang & Connolly

کرده‌اند و برای داشتن روابط سالم که کلید سلامت روان است، احتیاج به کمک دارند. افرادی که به قلدری روی می‌آورند برای دستیابی به اهداف موردنظر، به جای یادگیری روش‌های مورد پذیرش جامعه و گفتگو با دیگران، از زور و تهدید استفاده می‌کنند (گلستان‌چهرمی و همکاران، ۱۳۹۶).

یافته دیگر این پژوهش حاکی از اثربخشی مداخله مددکاری اجتماعی گروهی بر تغییر نگرش دانشجویان دختر نسبت به رفتار قربانی و کاهش میزان قربانی‌شدن قربانیان قلدری بود لذا فرضیه سوم این پژوهش تأیید می‌گردد. این یافته با نتایج مطالعات نعمتی و همکاران (۱۴۰۴)، اکبری بلوطبنگان و همکاران (۱۴۰۳) و بدری و همکاران (۱۳۹۷) همسو می‌باشد. در تبیین این یافته می‌توان بیان نمود که بسیاری از دانشجویانی که مورد قربانی قلدری قرار می‌گیرند، افرادی هستند که در دوران کودکی و در محیط مدرسه نیز مورد قلدری قرار گرفته‌اند و چگونگی مواجهه با قلدری و رفتار درست در مقابل زورگویی افراد را نمی‌دانند. از این‌رو مداخله مددکاری اجتماعی گروهی به شکل آموزش مهارت‌های جرأت‌ورزی، خودشفقت‌ورزی، تقویت مهارت‌های ارتباطی و تفکر انتقادی از طریق افزایش آگاهی و تغییر نگرش افراد، رفتار قربانی را در آن‌ها کاهش می‌دهد.

در مورد یافته مرتبط با فرضیه چهارم نیز، نتایج نشان داد که مداخله مددکاری اجتماعی بر تغییر نگرش دانشجویان دختر نسبت به شیوع قلدری تأثیر داشته است و توانسته است، شیوع قلدری در بین دانشجویان دختر دانشگاه یزد را کاهش دهد. بدین ترتیب فرضیه چهارم پژوهش نیز تأیید گردید. این یافته با نتایج مطالعات گلستان‌چهرمی و همکاران (۱۳۹۶) و کشتورز کندازی و برزگر (۱۳۹۹) در خصوص تأثیر آموزش بر کاهش قلدری همسو می‌باشد. همچنین براساس نظریه شناختی- اجتماعی، قلدری با استفاده از یادگیری مشاهده‌ای و تقویت، یاد گرفته می‌شود (گلستان‌چهرمی و همکاران، ۱۳۹۶). علاوه بر این طبق نظریه کلاسیک بوم‌شناختی برونفن برنر، قلدری و قربانی‌شدن پدیده‌ای چندعاملی بوده و عوامل مختلفی از قبیل: عوامل درون فردی، عوامل خانوادگی و عوامل محیطی بر آن تأثیرگذار است. بنابراین مداخله مددکاری اجتماعی گروهی با افزایش آگاهی و تغییر نگرش افراد قلدر و قربانی قلدری از رفتار خود و همچنین با آموزش مهارت‌های لازم جهت تقویت رفتارهای مطلوب و کاهش رفتارهای منفی سبب کاهش شیوع قلدری می‌شود.

پژوهش‌های پیشین عمدتاً بر قلدری در میان دانش‌آموزان تمرکز داشته‌اند، در حالی که دانشگاه محیطی متنوع است که دانشجویان با پیشینه‌های فرهنگی، قومی و سنی مختلف حضور دارند و ممکن است انواع متنوعی از قلدری را تجربه کنند که به دلیل شرم، ترس از قضاوت یا تهدید فرد قلدر، از گزارش دادن آن خودداری کنند. مداخلات مددکاری اجتماعی با افزایش آگاهی، تغییر نگرش، ارتقای خودآگاهی و آموزش مهارت‌های خودمراقبتی، می‌تواند احتمال وقوع قلدری را کاهش داده و واکنش مناسب در مواجهه با فرد قلدر را تقویت کند. پژوهش حاضر نیز با آموزش مهارت‌هایی همچون مهارت جرأت‌ورزی، تفکر انتقادی، تقویت مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی، آشنایی با شیوه‌های خودمراقبتی و کسب توانایی جهت برنامه‌ریزی برای چگونگی مواجهه با قلدری به دانشجویان کمک می‌کند تا مصادیق قلدری را بهتر بشناسند و رفتار درستی در مقابل قلدری افراد داشته باشند همچنین این پژوهش با مداخله گروهی بستری امن فراهم کرد تا دانشجویان بدون ترس از قضاوت بتوانند تجربیات خود در این زمینه را بیان کنند و تجربیات یکدیگر را بشنوند و احساس سرخوردگی نداشته باشند.

از محدودیت‌های پژوهش حاضر می‌توان به تک‌جنسیتی بودن و محدود بودن دامنه تحقیق به دانشجویان دختر در دوره کارشناسی دانشگاه یزد اشاره نمود. همچنین با توجه به اینکه نتایج حاصل از طریق ابزار (پرسشنامه) بدست آمده است، مشخص نیست که نتایج

بدست آمده تا چه حد به رفتارهای واقعی در زندگی روزمره مرتبط است. از این رو پیشنهاد می‌شود که برای افزایش قدرت تعمیم‌پذیری، این پژوهش در بین دانشجویان دانشگاه‌های مختلف و با در نظر گرفتن جمعیت مذکر صورت گیرد و به برگزاری دوره‌های پیگیری چند مرحله‌ای توجه شود. پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های کیفی در زمینه افراد دارای رفتار قلدری و قربانیان قلدری صورت گیرد. همچنین پیشنهاد می‌شود از این مداخله‌ها در مراکز مشاوره دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی به منظور کاهش رفتار قلدری دانشجویان و آموزش مهارت‌ها و رفتارهای موثر برای قربانیان قلدری به کار گرفته شود. یافته‌های حاصل از پژوهش برای اساتید و مسئولین دانشگاه‌ها به منظور کاهش احتمال وقوع قلدری کمک‌کننده خواهد بود.

تشکر و قدردانی

از مسئولین محترم و انجمن مددکاری اجتماعی دانشگاه یزد که امکان برگزاری کارگاه جهت افزایش آگاهی دانشجویان و راه‌های مواجهه با قلدری جهت کاهش شیوع آن را فراهم آوردند، سپاسگزاریم. از دانشجویان مشارکت‌کننده در این مطالعه که وقت خود را در اختیار ما گذاشتند و پرسشگرانی که در مرحله گردآوری داده و تکمیل پرسشنامه‌ها همکاری نمودند، قدردانی می‌شود.

منابع

- اکبری بلوطبنگان، افضل؛ طالع پسند، سیاوش؛ رضایی، علی محمد؛ و رحیمیان بوگر، اسحق. (۱۴۰۳). اثربخشی برنامه آموزش جرأت‌ورزی قربانیان بر رفتارهای ارتقاءدهنده سلامت نوجوانان قربانی قلدری. مطالعات روان‌شناسی بالینی، ۵۳(۱)، ۷۶-۹۲.
<https://doi.org/10.22054/jcps.2023.62392.2611>
- برزگر بفرویی، کاظم؛ برزگر بفرویی، مهدی؛ و خضری، حسن. (۱۳۹۵). نقش پیوند با مدرسه در وقوع زورگویی دانش‌آموزان دوره متوسطه اول شهر یزد. روان‌شناسی تربیتی، ۱۲(۴۲)، ۲۱-۴۰.
<https://doi.org/10.22054/jep.2016.7381>
- برزگر بفرویی، کاظم؛ و خضری، حسن. (۱۳۹۲). بررسی میزان شیوع انواع زورگویی در مدارس راهنمایی شهرستان یزد از دیدگاه دبیران. تعلیم و تربیت استثنایی، ۷(۱۲۰)، ۱۵-۲۶.
<http://exceptionaleducation.ir/article-1-131-fa.html>
- بدری، رحیم؛ حسینی، سید عدنان؛ هاشمی، تورج؛ و میرنسب، میر محمود. (۱۳۹۷). طراحی برنامه آموزشی ضد قلدری تلفیقی و تعیین اثربخشی آن بر کاهش قربانی‌شدن دانش‌آموزان دوره اول متوسطه. آموزش و ارزش‌یابی، ۱۱(۴۱)، ۵۵-۸۱.
<https://sanad.iaau.ir/fa/Journal/jinev/Article/972577>
- حسینی فتح‌آبادی، هانیه سادات؛ روحانی، علی؛ و نادری نوبدگانی، زهرا. (۱۴۰۱). بر ساخت اجتماعی خودزنی در بستر تغییرات نظام آموزشی: مطالعه‌ای کیفی در بین دانش‌آموزان دختر یزدی. تداوم و تغییر اجتماعی، ۸(۲)، ۳۱۱-۳۳۰.
<https://doi.org/10.22034/jssc.2022.2712>
- خوردند خطیبانی، سجاد؛ خسروجاوید، مهناز؛ و ابوالقاسمی، عباس. (۱۳۹۹). پیش‌بینی قلدری براساس ویژگی‌های شخصیتی، راهبردهای تنظیم شناختی هیجان و تحمل پریشانی در دانش‌آموزان. پژوهش‌های نوین روانشناختی، ۱۵(۶۰)، ۱۳۱-۱۴۸.
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.27173852.1399.15.60.11.5>

دهستانی، مهدی؛ مهدوی، سیده عاطفه؛ پسندیده، محمد مهدی؛ و نیک نفس، خدیجه. (۱۳۹۸). اثربخشی آموزش مهارت‌های خودمدیریتی بر رفتار قلدری و مقبولیت اجتماعی دانش‌آموزان پسر زندانی. روانشناسی تربیتی، ۵۳(۱)، ۱۶۱-۱۸۱.

<https://doi.org/10.22054/jep.2020.40923.2637>

صفری، خدیجه. (۱۳۹۸). تأثیر به کارگیری آموزش مهارت‌های زندگی توسط معلمان بر کنترل رفتار زورگویی دانش‌آموزان پایه پنجم و ششم مدارس ابتدایی شهرستان میناب. پژوهشنامه اورمزد، ۱۲(۴۹)، ۲۰-۵۰. <https://sid.ir/paper/517240/fa>

کشت‌ورز کنذاری، احسان؛ و برزگر، مجید. (۱۳۹۹). اثربخشی آموزش بسته‌مداخله‌ای سبک زندگی بر زورگویی و تکانش‌گری دانش‌آموزان پسر دوره دوم متوسطه شهر شیراز. روانشناسی تربیتی، ۵۸(۵۸)، ۴۷-۷۰. <https://doi.org/10.22054/jep.2021.36460.2439>

کلیف‌فورد، لورانزا. (۱۳۸۹). برخورد با زورگویان (مهدی قراچه‌داغی و رضا تیموریان، مترجم). شرکت نشر قطره ایران‌بان.

کوچانی اصفهانی، مسعود؛ نصرتی‌نژاد، فرهاد؛ صدیقی، حامد؛ نمازی، آسیه؛ و رامشگر، حسین. (۱۴۰۱). بررسی جامعه‌شناختی خشونت خانگی نسبت به زنان در ایران: یک مطالعه مروری. تداوم و تغییر اجتماعی، ۲۱(۲)، ۳۹۹-۴۱۶. <https://doi.org/10.22034/jscc.2022.2797>

کیانی راد، داریوش. (۱۳۸۹). ارتباط بین قلدری در مدرسه با عزت نفس و تعلق به مدرسه در بین دانش‌آموزان سال دوم راهنمایی مدارس پسرانه شهر تهران [پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی]. <https://noordoc.ir/thesis/40447>

گلستان جهرمی، فاطمه؛ شهنی بیلاق، منیجه؛ بهروزی، ناصر؛ و امیدیان، مرتضی. (۱۳۹۶). بررسی تأثیر آموزش برنامه پیشگیری از قلدری بر سازگاری، همدلی و قلدری دانش‌آموزان دختر دوره اول متوسطه شهر اهواز. راهبردهای شناختی در یادگیری، ۵(۸)، ۱۸۳-۲۰۴. <https://doi.org/10.22084/j.psychogy.2017.10949.1383>

مرادی، شکیلا؛ روحانی، علی؛ و افشانی، سید علیرضا. (۱۴۰۲). خودمداری اجتماعی دانشجویان در گذار به جوانی: یک نظریه زمینه‌ای. تداوم و تغییر اجتماعی، ۲۲(۲)، ۲۶۷-۲۸۵. <https://doi.org/10.22034/jscc.2024.19711.1066>

نعمتی، شهرزاد؛ بدری گرگری، رحیم؛ بیرامی، محبوب؛ و تقی‌زاده، ماهک. (۱۴۰۲). اثربخشی برنامه آموزش شایستگی اجتماعی در رفتارهای قلدری، بهزیستی و اشتیاق تحصیلی دانش‌آموزان قلدر. مطالعات آموزش و یادگیری، ۱۵(۲)، ۴۹-۷۴. <https://doi.org/10.22099/jsli.2024.7394>

نعمتی، شهرزاد؛ بدری گرگری، رحیم؛ قره‌داغی، علی؛ و جعفری‌نژاد، هادی. (۱۴۰۴). اثربخشی برنامه آموزش خودشفقت‌ورزی بر اشتیاق تحصیلی دانش‌جویان قربانی قلدری. پژوهش‌های روانشناختی، ۲۰(۷۷)، ۱-۱۱. <https://doi.org/10.22034/jmpr.2023.54339.5291>

وبگاه دانشگاه یزد. (۱۴۰۴). دانشگاه در یک نگاه. بازیابی از: <https://yazd.ac.ir/university/home/introduction>

Akbari Balootbangan, A., Talepasand, S., Rezaei, A. M., & Rahimian Boogar, I. (2024). Effectiveness of victims' assertiveness training program on health promoting behaviors of bullying victim

- adolescent. *Clinical Psychology Studies*, 14(53), 76-92. [In Persian].
<https://doi.org/10.22054/jcps.2023.62392.2611>
- Alavi, N., Roberts, N., Sutton, C., Axas, N., & Repetti, L. (2015). Bullying victimization (being bullied) among adolescents referred for urgent psychiatric consultation: Prevalence and association with suicidality. *Canadian Journal of Psychiatry*, 60(10), 427-431.
<https://doi.org/10.1177/070674371506001003>
- Al-Rahmi, W. M., Yahaya, N., Alamri, M. M., Aljarboa, N. A., Kamin, Y. B., & Moafa, F. A. (2018). A model of factors affecting cyber bullying behaviors among university students. *IEEE Access*, 7, 2978-2985. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2018.2881292>
- Badri, R., Hosseini, S. A., Hashemi, T., & Mirnansab, M. (2018). Designing the integrated anti-bullying program and determination of its effectiveness in reducing of victimization of middle school students. *Journal of Instruction and Evaluation*, 11(41), 55-81. [In Persian].
<https://sanad.iau.ir/fa/Journal/jinev/Article/972577>
- Bandura, A. (1999). A social cognitive theory of personality. In L. Pervin & O. John (Eds.), *Handbook of personality* (2nd ed., pp. 154-196). Guilford Press.
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology*, 52, 1-26. <https://ssrlsig.org/wp-content/uploads/2018/01/bandura-2001-social-cognitive-theory-an-agentic-perspective.pdf>
- Barzegar Bafrooei, K., & Khezri, H. (2013). Prevalence of types of bullying in schools in Yazd city from the perspective of teachers. *Exceptional Education*, 7(120), 15-26. [In Persian].
<http://exceptionaleducation.ir/article-1-131-fa.html>
- Barzegar Bafrooei, K., Barzegar Bafrooei, M., & Khezri, H. (2016). The role of school bonding in the appearance of bullying in junior secondary school in Yazd. *Educational Psychology*, 12(42), 21-40. [In Persian]. <https://doi.org/10.22054/jep.2016.7381>
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.
- Bushra Mohammed, A. (2021). KAP study of university students about bullying in Sulaimani/Iraq. *Iraqi Journal of Community Medicine*, 34(2), 48-53. https://doi.org/10.4103/IRJCM.IRJCM_13_23
- Campbell-Sills, L., Kessler, R. C., Ursano, R. J., Rosellini, A. J., Afifi, T. O., Colpe, L. J., Heeringa, S. G., Nock, M. K., Sampson, N. A., Sareen, J., ... & Stein, M. B. (2017). Associations of childhood bullying victimization with lifetime suicidal behaviors among new U.S. Army soldiers. *Depression and Anxiety*, 34(8), 701-710. <https://doi.org/10.1002/da.22621>
- Clifford, L. (2010). *Survive bullying at work* (M. Gharahchedaghi & R. Teymorian, Trans.). Ghatreh/Iranban Publication. [In Persian].

- Craig, W., Harel-Fisch, Y., Fogel-Grinvald, H., Dostaler, S., Hetland, J., Simons-Morton, B., Molcho, M., Gaspar de Mato, M., Overpeck, M., Due, P., & Pickett, W. (2009). A cross-national profile of bullying and victimization among adolescents in 40 countries. *International Journal of Public Health*, 54(2), 216–224. <https://doi.org/10.1007/s00038-009-5413-9>
- Dehestani, M., Mahdavi, S. A., Pasandideh, M. M., & Niknafas, K. (2019). The effectiveness of self-management training program on bullying and social acceptance among offenders. *Quarterly of Educational Psychology*, 15(53), 161–181. [In Persian]. <https://doi.org/10.22054/jep.2020.40923.2637>
- Education of the National Statistics Center. (2019). *PACER's National Bullying Prevention Center*. <https://www.pacer.org/bullying/info/stats.asp>
- Farrington, D. P., & Ttofi, M. M. (2011). Bullying as a predictor of offending, violence and later life outcomes. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 21(2), 90–98. <https://doi.org/10.1002/cbm.801>
- Gaffney, H., Farrington, D. P., & Ttofi, M. M. (2019). Examining the effectiveness of school-bullying intervention programs globally: A meta-analysis. *International Journal of Bullying Prevention*, 1, 14–31. <https://link.springer.com/article/10.1007/s42380-019-0007-4>
- Golestan Jahrumi, F., Shahani Yeylagh, M., Behrozi, N., & Omidian, M. (2017). The effect of bullying prevention program training on bullying, adjustment and empathy among middle school female students, in Ahvaz. *Cognitive Strategies in Learning*, 5(8), 183–204. [In Persian]. <https://doi.org/10.22084/j.psychogy.2017.10949.1383>
- Hikmat, R., Yosep, I., Hernawaty, T., & Mardhiyah, A. (2024). A scoping review of anti-bullying interventions: Reducing traumatic effect of bullying among adolescents. *Journal of Multidisciplinary Healthcare*, 17, 289–304. <https://doi.org/10.2147/IMDH.S443841>
- Hong, L., Guo, L., Wu, H., Li, P., Xu, Y., Gao, X., Deng, J., Huang, G., Huang, J., & Lu, C. (2016). Bullying, depression, and suicidal ideation among adolescents in the Fujian Province of China: A cross-sectional study. *Medicine*, 95(5), e2530. <https://doi.org/10.1097/MD.0000000000002530>
- Hosseini Fathabadi, H. S., Ruhani, A., & Naderi Nobandegani, Z. (2022). The social construction of self-harm in the changing context of educational system: A qualitative study of female students in the city of Yazd, Iran. *Social Continuity and Change*, 1(2), 311–330. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/jscc.2022.2712>
- Keshtvarz Kondazi, E., & Barzegar, M. (2020). The effectiveness of lifestyle intervention package training on bullying and impulsivity of secondary school students in Shiraz. *Quarterly of Educational Psychology*, 16(58), 47–70. [In Persian]. <https://doi.org/10.22054/jep.2021.36460.2439>

- Khamis, L. (2019). Experiences of Saudi female students towards the phenomena of bullying behaviors during nursing education program. *American Journal of Nursing Research*, 7(4), 499–508. <https://doi.org/10.12691/ajnr-7-4-12>
- Khorsand Khatibani, S., Khosrojauid, M., & Abolghasemi, A. (2020). Predicting bullying based on personality traits, cognitive emotion regulation and distress tolerance in students. *Modern Psychological Researches*, 15(60), 131–148. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.27173852.1399.15.60.11.5>
- Kiani Rad, D. (2010). *The relationship between school bullying, self-esteem, and school belonging among eighth-grade male students in Tehran* [Master's thesis, University of Tehran, Faculty of Psychology and Educational Sciences]. <https://noordoc.ir/thesis/40447>
- Koochani Esfahani, M., Nosrati Nejad, F., Sedighi, H., Namazi, A., & Rameshgar, H. (2022). Sociological study of domestic violence against women in Iran; A narrative review. *Social Continuity and Change*, 1(2), 399–416. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/jscc.2022.2797>
- Lobna, K. (2019). Experiences of Saudi female students towards the phenomena of bullying behaviors during nursing education program. *American Journal of Nursing Research*, 7(4), 499–508. <https://doi.org/10.12691/ajnr-7-4-12>
- Moradi, S., Ruhani, A., & Afshani, S. A. (2023). Social self-control among junior university students in transition to youth: A contextual theory. *Social Continuity and Change*, 2(2), 267–285. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/jscc.2024.19711.1066>
- Myers, C. A., & Cowie, H. (2013). University students' views on bullying from the perspective of different participant roles. *Pastoral Care in Education*, 31(3), 251–267. <https://doi.org/10.1080/02643944.2013.811696>
- Nemati, S., Badri Gargari, R., Beyrami, M., & Naghizadeh, M. (2023). The effectiveness of social competence training on bullying behaviors, well-being, and academic involvement of male students with bullying characteristics. *Studies in Learning & Instruction*, 15(2), 49–74. [In Persian]. <https://doi.org/10.22099/jsli.2024.7394>
- Nemati, S., Badri Gargari, R., Gharadaghi, A., & Jafarinejad, H. (2025). The effectiveness of self-compassion training program on the educational engagement in victims of bullying students. *Journal of Modern Psychological Researches*, 20(77), 1–11. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/jmpr.2023.54339.5291>
- Newton, A. E. P. (2004). *Cyberbullying: When bullies follow you home*. University of North Texas. <https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc4581/>
- Olweus, D. (1978). *Aggression in the schools: Bullies and whipping boys*. Hemisphere Pub.

- Olweus, D. (1996). The revised Olweus bully/victim questionnaire. *Research Centre for Health Promotion*, University of Bergen.
- Pepler, D., Jiang, D., Craig, W., & Connolly, J. (2008). Developmental trajectories of bullying and associated factors. *Child Development*, 79(2), 325–338. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2007.01128.x>
- Poteat, V. P., Kimmel, M. S., & Wilchins, R. (2010). The moderating effects of support for violence beliefs on masculine norms, aggression, and homophobic behavior during adolescence. *Journal of Research on Adolescence*, 21(2), 434–447. <https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2010.00682.x>
- Priest, N., King, T., Bécares, L., & Kavanagh, A. M. (2016). Bullying victimization and racial discrimination among Australian children. *American Journal of Public Health*, 106(10), 1882–1884. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2016.303328>
- Renzetti, C. M., Curran, D. J., & Maier, S. L. (2012). *Women, men, and society*. https://uknowledge.uky.edu/crvaw_book/4/
- Rodkin, P. C., & Fischer, K. (2003). Sexual harassment and the cultures of childhood: Developmental, domestic violence, and legal perspectives. *Applied School Psychology*, 19(2), 177–196. https://doi.org/10.1300/J008v19n02_11
- Safaei Naini, K., Narimani, M., Kazemi, R., & Mousazadeh, T. (2019). Effectiveness of motivational interview and emotion regulation training on reduction bullying behavior and academic burnout juveniles user virtual social networking. *Journal of Educational Psychology*, 15(51), 95–126. <https://doi.org/10.22054/jep.2019.27670.2049>
- Safari, K. (2019). The effect of applying life skills training by teachers on bullying in 5th and 6th grade students of elementary schools in Minab city. *Ormazd Literary*, 12(49), 20–50. [In Persian]. <https://sid.ir/paper/517240/fa>
- Sakroni, S., Subardhini, M., & Riyadi, S. (2024). Pelaku bullying ditinjau dari perspektif teori identitas sosial sebuah systematic review literature. *Santhet (Jurnal Sejarah Pendidikan Dan Humaniora)*, 8(1), 1042–1051. <https://doi.org/10.36526/santhet.v8i1.3926>
- Sampasa-Kanyinga, H., Roumeliotis, P., & Xu, H. (2014). Associations between cyberbullying and school bullying victimization and suicidal ideation, plans and attempts among Canadian schoolchildren. *PloS One*, 9(7), e102145. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0102145>
- Selkie, E. M., Kota, R., Chan, Y. F., & Moreno, M. (2015). Cyberbullying, depression, and problem alcohol use in female college student: A multisite study. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 18(2), 79–86. <https://doi.org/10.1089/cyber.2014.0371>

- Swearer, S. M., & Hymel, S. (2015). Understanding the psychology of bullying: Moving toward a social-ecological diathesis-stress model. *American Psychologist*, 70(4), 344-353. <https://doi.org/10.1037/a0038929>
- Swearer, S. M., Peugh, J., Espelage, D. L., Siebecker, A. B., Kingsbury, W. L., & Bevins, K. S. (2006). A socioecological model for bullying prevention and intervention in early adolescence: An exploratory examination. In S. R. Jimerson & M. J. Furlong (Eds.), *Handbook of school violence and school safety: From research to practice* (pp. 257-273).
- Tariq, A., & Akhtar, S. (2024). Exploring the relationship between bullying, academic achievement and social behavior among university students. *Journal of Policy Research*, 10(2), 639-643. <https://doi.org/10.61506/02.00279>
- Yazd University Website. (2025). *Yazd University at a glance*. Retrieved from <https://yazd.ac.ir/university/home/introduction> [In Persian].